

LITERATURA VALENCIANA
EN LES FESTES A SANT VICENT FERRER (1755)

VICENT J. ESCARTÍ

**Literatura valenciana
en les festes a sant Vicent Ferrer
(1755)**

institució
alfons el magnànim
centre valència
d'estudis i d'investigació
VALENCIA, 2019

Edició realitzada amb la col·laboració de Fundació Bancaixa

Edició composta amb lletra Andralis ND OSF i Andralis ND SC.
L'interior s'ha imprès sobre paper Coral Book Ivory de 90 g/m²
i la coberta sobre cartolina Creator Silk de 350 g/m².

© 2019, Vicent Josep Escartí Soriano

© 2019, d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim
Centra Valenciana d'Estudis i Investigació
Corona, 36 — 46003 València
Tel.: +34 963 883 169
iam@alfonselmagnanim.com
www.alfonselmagnanim.net

Disseny de la coberta: Estudio Juan Nava

Disseny de la col·lecció: Fèlix Bella

Imatge de la portada: Fragment de «Scenographia, de la Casa de D.ⁿ Joaquín Valeriola y Proxita según estaba adornada en los días 28, 29 y 30 de Junio del año 1755, en el que la Ill.^t Ciudad de Valencia celebró el siglo 3.º de la canonización de su Apóstol S.ⁿ Vicente Ferrer», gravat de Carlos Francia en *Fiestas seculares...* (Thomás Serrano, 1762).

ISBN: 978-84-7822-795-2

Dipòsit legal: V. 406-2019

Maquetació: Jaume Ortola

Impressió: IMPREMTA
DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

Índex

Introducció	9
1. Els centenaris de la canonització de sant Vicent Ferrer	19
2. Els relats de les festes del 1755 i l'ús del valencià: versos i sermons	39
2.1. <i>El apóstol de Europa</i> : l'obra del pare Serrano	49
2.2. <i>La Relación histórica...</i> de fra Vicent Tarifa	84
2.3. Altres testimonis de la literatura efímera vicentina	96
2.4. Un apunt sobre un altre tipus de literatura: El sermó de fra Lluís Mas	112
3. Un poeta vicentí en valencià: Joan Collado (1731-1767)	119
4. A tall de conclusió	129
5. Edició dels textos vicentins en valencià, del 1755	131
5.1. Normes d'edició	131
5.2. Corpus textual	132
I. <i>Poesies valencianes...</i>	132
II. <i>Romans nou...</i>	140
III. <i>Sentiments y aconhorts... / Coloqui entre el Engonari de la Llontja</i>	148
IV. <i>Cédula de sanidad...</i>	168
V. <i>Fiestas seculares...</i>	193
VI. <i>Relación histórica...</i>	209
Apèndix	239
I. <i>Joyes y premis...</i>	239
II. <i>Sermón de Lluís Mas</i>	240
Bibliografia	277

Introducció

És ben probable que cap personatge històric del nostre país haja tingut un efecte semblant al de sant Vicent Ferrer, pel que respecta a la nostra llengua i a la nostra especificitat cultural, en el sentit de fer-nos recordar un passat regnícola valencià integrat a la Corona d'Aragó i particular. De fet, una aproximació seriosa, i tan completa com fos possible, a aquesta idea que acabem d'insinuar donaria lloc, sense dubte, a moltes pàgines. Sant Vicent es pot trobar com a referent valencià, d'ençà del segle xv, en la nostra producció cultural, i, a més, protagonitza, amb el seu record, episodis dignes de ser ressenyats i vinculats a l'ús de la llengua pròpia de l'antic regne de València, tot estimulant la creació literària, en poesia, relats i sermons. El present estudi pretén, ara, fixar l'atenció en alguns d'aquests aspectes i, alhora, centrar-se en un episodi ben especial: el de les festes vicentines del 1755, que donaren –literàriament parlant– una sèrie de fruits ben interessants que comentarem i, quan siguem en la nostra llengua, els editarem també en aquest volum.

Vicent Ferrer –el personatge històric, però també tot el llegendari que s'ha configurat al seu voltant– ha estat sempre un emblema de «valencianitat»; i encara ho és, en bona mesura, als nostres dies. D'ençà que la renaixença en terres valencianes bastí els tres grans pilars del seu ideari –*patria, fides, amor*– per a recuperar la identitat pròpia, Jaume I, Ausiàs March i sant Vicent Ferrer passaren a ser les tres grans figures cabdals de la nostra imatge «nacional» (Roca 2013). Per als valencians, el rei conquistador continuava sent el gran monarca mític, creador del regne (Ferrando & Escartí 2008; Roca 2013); i Ferrer –el primer sant que donava el país als altars de l'Església catòlica– havia estat, a banda de fill i fillol de València –com sovint se'l denomina–, un personatge de relleu en la política valenciana (Narbona 2018) i aragonesa en general –arran del Compromís de Casp. I, encara, s'havia convertit, en l'imaginari col·lectiu –molt possiblement en un moment indeterminat del segle xvii–, en

un «apòstol» de la nostra llengua, que era el signe més important de *valencianitat* per als renaixencistes, i també estava destinat a ser-ho, temps a venir. Tots dos –el rei i el sant– provenien d’una construcció mitificadora començada a bastir des de la mateixa edat mitjana. Si de cas, als renaixencistes se’ls hauria de reconèixer haver incorporat March a aquell «microparnàs» valencià. El rei en Jaume i sant Vicent provenien d’un passat que havia aconseguit imposar-se a les diferents vicissituds històriques. I si els dos havien reeixit a perpetuar-se, això havia estat, en el cas del rei, perquè se l’havia vinculat ideològicament amb el procés cristianitzador –evitant, així, el perillós record de la reivindicació dels Furs, candent més o menys durant el segle XVIII, encara que ara ens puga semblar que no (Moreu Rey 1968)–; i en el cas de Vicent Ferrer, per la seua fama de bon predicador, d’home reformador de costums socials, teòleg, pacificador de bàndols i taumaturg, que, al remat, només podia transmetre una imatge «positiva» als diferents règims que s’anaven succeint. Aquella imatge del sant sempre era útil per a mantenir l’ordre social. En algun cas, molt més tard, això canviaria. Com ara, durant el període de la Segona República Espanyola. Però, al marge d’això, la imatge positiva del sant va comportar –ja veurem que no sempre amb la mateixa intensitat– la valoració, també en positiu, de la llengua en què s’expressava. Per dir-ho de manera breu: fins i tot, si el record de Jaume I podia ser molest al primer Borbó –com pot inferir-se clarament d’algun passatge de les celebracions del 1738 (Escartí 2006a)–, el foment de la pietat popular i la devoció a sant Vicent Ferrer, no podia molestar a ningú. Si, segles després, Jaume I podia remoure segons quines particularitats i afinitats nacionals entre els valencians i podia arribar a ser molest al règim del general Franco –si no hagués estat reivindicat com un personatge clarament «hispanic» (Domínguez 1945)–, Vicent Ferrer, no, i el cinquè centenari de la seua canonització, el 1955, va gaudir d’honors institucionals (Roca 2013, 2018).

Lluís Bertran –per posar un altre exemple dominicà, valencià i sant– mai ha trobat un fervor popular semblant al del seu germà d’hàbit; ni tan sols se l’ha vinculat remotament amb la llengua que

sense cap dubte parlava i que també usava en les seues relacions epistolars familiars (Cahner 1978 II: 127-129). Fins i tot, castellanitzat el seu nom i el seu cognom, es dilueix bastant en un santoral hispànic, sense el relleu purament «valencià» que, fins i tot en l'àmbit internacional, té el nostre Ferrer. I això que, per exemple, va gaudir, en algun cas, del mateix hagiògraf que Ferrer: Francesc Vidal i Micó, al segle XVIII –com veurem més avall–, va ser l'encarregat de glossar les vides d'ambdós i de donar a estampa sengles volums que contenien les seues hagiografies. Tanmateix, la del dominic medieval sembla que va calar més entre els devots, fins al punt que es va reeditar en diferents ocasions.¹

Però, si sant Vicent Ferrer ha estat tan «valencià» com cap altre religiós regnicola –només li anirà darrere, en aquesta consideració, el pare Pere Esteve, de Dénia, al qual no poques vegades se'l compara precisament amb el dominicà medieval (Esteve 2005)–, precisament ha estat per l'ús que va fer de la seua llengua: la que emprava en els sermons, quan es trobava dins el nostre domini lingüístic, i la mateixa que –siga veritat o no– es diu que usava en les seues prèdiques arreu d'Europa. La tradició, certament d'ençà del mateix procés de canonització –i després amb les diferents hagiografies–, ens ha reportat un sant Vicent predicant en valencià allà on anava. I així es transmetia aquesta imatge, de generació en generació, gràcies, en part, als sermons que cada any, en la seua festa, es pronunciaven des de les troncs.

El pare Vidal i Micó ja esmentat, que s'esforça en la seua hagiografia per censurar el fet que alguns predicadors del seu temps, en parlar del sant, el caracteritzen com un home *graciós*, no s'està de dir que

aunque sea verdad que en sus sermones se hallan algunas gracias de la gracia del santo, estas no eran estudiadas o afectadas, sino nativas y proprissimas de la lengua valenciana en que siempre predicava el

1 Ens consten, si més no, les edicions següents: València, Josep Estevan Dolz (1735); València, Josep Tomàs Lucas (1763); Barcelona, Eulàlia Piferrer (1777); Barcelona, Miquel Ramon i Ribera (1777); Barcelona, Maria Àngela Martí, viuda de Miquel Ramon i Ribera (sense any), i València, Joan Mariana (1857).

santo, y érale preciso decir algunas cosas con las voces que entonces eran usuales, para que todos lo entendiessen (Vidal 1735: 83).

Amb aquella necessitat d'expressar-se «con las voces que entonces eran usuales», Vidal i Micó conclou –en un capítol específic sobre com parlava el sant– que el seu biografiat posseïa, en efecte, el «don de lenguas» –a més d'una «maravillosa voz». I així, indica:

Lo que hizo más célebre la apostólica predicación de San Vicente fue el prodigioso don de lenguas. Predicava siempre en valenciano, lengua que entonces estava poco limada y venía a ser como la lemosina antigua, introducida en Valencia a contemplación del rey don Jayme el Conquistador, nacido en el Lemosín, país de la Francia Lugdunense. Y con ser este idioma obscurísimo y limitado a los términos de dicho país y a los de Cataluña y Valencia, puesto en la lengua del santo, resonava inteligible y claro a todas las naciones de Europa [...] El natural de Grecia decía que el santo había predicado en griego; el francés, que su lengua era la francesa, y el moro que en el idioma arábigo (Vidal 1735: 83).

Més enllà de les inexactituds geolingüístiques, fàcilment detectables, val a dir que Vidal i Micó recolzava les seues afirmacions sobre l'ús de la llengua que feia el sant en unes quantes citacions provinents de la documentació del procés de canonització del sant, al qual ell mateix ens confessa que havia accedit, en fer un llistat de les fonts emprades per a elaborar el seu text: «Una copia legítima de los *Processos de la canonización del santo*, sacada de los originales conservados en Palermo, y la tenemos en el archivo; y de esta, otra copia en la librería» (Vidal 1735: *Silabo de autores*).

Ara bé, l'estudi actual dels textos vicentins que ens han pervingut i l'anàlisi dels testimonis coetanis ens fan creure més aviat –per damunt de les possibilitats del «miracle» del do de llengües, que no estem en condicions d'afirmar o de negar, ara mateix– que Ferrer, com va demostrar fa anys Antoni Ferrando (1997), i com el mateix autor ha tornat a tractar més recentment (Ferrando 2013: 19-46), devia tenir competència lingüística en alguns dels idiomes de les terres per on va anar predicant: Occitània, França, Castella i Itàlia tenen i tenien llengües pròximes a les de la Corona d'Aragó i els anys que

el sant havia transcorregut en aquells països no degueren passar debades, pel que afecta la seua capacitat d'entendre i d'aprendre aquells idiomes. A més, el coneixement del llatí li hauria facilitat molt la possibilitat d'expressar-se amb una relativa facilitat a les terres neollatines. I no entrarem més, ara, en això, perquè no és l'objecte del nostre interès.

Però voldríem remarcar que, tot i aquesta ben lògica i possible competència lingüística que podem arribar a suposar al sant, la sensació que va romandre entre els que l'havien escoltat en directe i aquells altres que després se'n feren ressò –per a benefici posterior nostre–, va ser la imatge d'un predicador monolingüe que era entès allà per on passava. La qual cosa havia de ser important, de cara a l'ús social de la nostra llengua, quan es tractava de recordar-lo, al llarg dels segles, i arribant, fins i tot, a establir-se oficialment l'ús d'aquesta quan es predicava sobre ell, tant en els sermons patrocinats pel consell municipal (Valda 1998: 110-111) com en aquells altres que es pronunciaven a la capella de la confraria que portava el seu nom, i com encara al segle XVIII Tomàs Serrano indica, en la seua obra: «Fray Vicente Mas oró en valenciano, por conformarse con una de las constituciones de la cofradía» (Serrano 1762: 395). O, com també s'indica a la dedicatòria d'aquell sermó de Mas, del 1755, on se'ns diu que «por estatuto inviolable de la cofradía se predicó en nuestra materna valenciana, y se imprime de la suerte que se dixo, a honor del santo, que no usó otra, y para conservación de la misma lengua» (Mas 1755: s. p.).² El mateix Vidal i Micó ens explica, en parlar de l'adquisició de la casa natalícia del sant per part de la ciutat de València, com:

decaeció por el tiempo [...] el culto del santo en esta su casa. Advirtiólo la ciudad; y los jurados, deseando tener tan devoto santuario como propio, en el qual pudiesen celebrar sus fiestas y venerar en él a su santo patrón, resolvieron comprar esta casa, como lo hicieron –dando facultad el convento–, en 4 de setiembre de 1573. Establecieron que esta casa e iglesia estuviesse siempre abierta, que residiesse para su decencia un clérigo virtuoso en la habitación adjunta, que los

2 Aquest sermó el donem, transcrit, en l'apèndix II d'aquest volum.

sábados se cantasse la Salve, y en las primeras vísperas, con missa y sermón, assiendiendo la ciudad en forma; que los domingos y fiestas se celebrasse missa cantada y, a más de la fiesta principal del santo, celebra la ciudad la de su canonización, día de los apóstoles san Pedro y san Pablo, y la fiesta de san Vicente Mártir, teniendo para estas fiestas la ciudad nombrado un predicador, por lo regular prebendado y valenciano, que predica en lengua materna (Vidal 1735: 9).

Fins i tot els actes oficials de la ciutat, com la celebració del dia del sant, a la seua casa natalícia, comportaven la generació d'una literatura específica –homilies–, que necessàriament havia de fer-se en valencià. Joan Baptista de Valda, al seu *Llibre de les assistències y funcions*, en parlar de la festa de Sant Pere i Sant Pau, no s'està d'indicar que la celebració es fa a «la cassa ha on naixqué lo gloriós sent Vicent Ferrer, fill, patró y protector de la ciutat, per celebrar-se en la dita església la festa de la sua canonizació, que fonch en semblant dia. Y predica lo predicador de la ciutat en llengua valenciana» (Valda 1998: 82). Era, per tant, un dels dies en què la corporació municipal exigia al predicador de la ciutat que fes la seua prèdica en la llengua del país. De fet, aquella exigència anava lligada clarament a l'especificitat del Regne de València, i així, l'ús de la llengua en ressaltava la valencianitat: els dies de sant Miquel –conquesta de la ciutat per Jaume I–, de sant Dionís –entrada del rei a la ciutat i reconsagració de la catedral valenciana–, de sant Jordi –primer patró dels valencians–, sant Vicent Màrtir –sant valencià d'abans de la conquesta, el culte al qual havia romàs viu fins al segle XII, si més no–, el ja esmentat sant Vicent Ferrer –fill de la ciutat i patró del regne sencer des d'un determinat moment³ i el dia de l'Àngel Custodi –encarregat de salvaguardar el país de qualssevol desgràcies (Escartí 2011: 203-204).

Així doncs, la imatge d'un sant valencià usant la llengua materna arreu, hi va pesar, a l'hora de recordar-lo. Tanmateix, hem de creure que Vicent Ferrer, home d'església i de cort –cal tenir-ho present–,

3 Sobre la determinació de fer patró de la ciutat i del regne a sant Vicent, vegeu Ballester-Olmos (2005).

ja devia saber com fer-se entendre en afers polítics entre aragonesos, catalans, castellans, francesos, italians, occitans i d'altres. I, en començar la seua activitat apostòlica, no degué fer altrament. Hàbil i intel·ligent, expressiu i histriònic sens dubte, és evident que devia ser tot un espectacle, veure'l sermonar (Fuster 1954). Ens podem fer una idea –almenys aproximada– a través de les reportacions de les seues homilies que, tal com ens han arribat, no deuen ser més que un reflex no sempre brillant de la realitat, encara que semblen suficient per a conèixer el poder de la seua paraula. De textos dels sermons ens n'han pervingut en la llengua del sant, en castellà, en occità i, per descomptat, en llatí (Ferrer 2013). En cada cas, creiem que l'elecció ha variat, en part, en funció del reportador que ens ha transmés el text: i això, perquè de sermons predicats a Tolosa del Llenguadoc, per exemple, n'han arribat en la nostra llengua i també en occità. A més, no tots els sermons que ens han pervingut són de la mateixa mà i en alguns casos es donen més detalls que en altres. Els textos en llatí, que amb la impremta conegueren després l'honor de córrer per tot Europa en nombroses edicions (Sanchis Sivera 1927: XLVII-XLIX), són més elaborats, pensant, segur, en un públic més culte. I hauríem de creure que un home com Ferrer –amb una formació universitària sòlida i la seua clara percepció d'una bona part de l'espai europeu–, segurament, si mai va escriure cap sermó, amb intenció de fer-lo perdurar, degué fer-ho en llatí, que era la llengua franca del continent i la de la formació acadèmica del seu temps.

Al marge d'aquestes qüestions, voldríem insistir en el fet que, des del procés de canonització, es va remarcar aquella «especificitat» de la llengua parlada per Ferrer, en sermonar. Segurament, tot i acceptar les tesis de Ferrando (1997) sobre el multilingüisme del sant, ens caldria, encara, al nostre parer, admetre que, parlàs en la llengua que parlàs, algun detall «valencià» devia tenir, si els testimonis, induïts o no pels qui els preguntaven, per a redactar el procés de canonització –que és el document que ens ha fet perviure aquella idea–, advertien alguna cosa que els feia pensar que la llengua usada per aquell predicador era la materna seua. Dit d'una altra manera: si no hi hagués hagut cap marca lingüística en el parlar

del sant, sembla molt estrany que algú hagués advertit res sobre la seua forma de parlar. Per una altra banda, aquella percepció més o menys fonamentada, causà un efecte concret: la nostra llengua, d'ençà de sant Vicent, va ser vista com una llengua apta per a la trona i, per extensió, la llengua amb què els poetes i els escriptors podien cantar les virtuts del sant. Una qüestió no poc important, per als temps que s'aveïnaven, en consolidar-se la unió amb Castella i configurar-se l'imperi hispànic del cèsar Carles. I amb aquella possibilitat s'afegia l'opció de poder ser usada en altres àmbits de relleu, que ens han deixat testimonis preciosos del seu ús en festes i celebracions vinculades al sant, ja des del mateix segle XVI, en què, per l'esdevenir polític que el mateix Vicent Ferrer, en part, havia contribuït a crear des del Compromís de Casp, les circumstàncies del país possibilitaren que el castellà anàs prenent un relleu inusitat en segons quins àmbits socials i, sobretot, culturals, a casa nostra.

Aquella situació lingüística va anar consolidant-se a mesura que avançarà el segle XVI, i continuarà amb la mateixa tendència en el XVII, i va arribar al punt àlgid amb el Decret de Nova Planta (1707), que bandejarà la llengua dels àmbits burocràtics civils, on encara persistia. De manera que les coses no pintaven gens bé quan arribà el 1755. Tanmateix, la celebració del tercer segle de la canonització de Vicent Ferrer, com veurem, ens ha deixat nombrosos testimonis de l'ús del valencià en espais populars i en altres relativament més «selectes». Així, sabem que aquella festa centenària va ser motiu per a l'elaboració de diferents escrits: per una part, hi va haver els textos que «convocaven» a la festa –crides i cartells anunciadors de les celebracions–; per una altra, aquells altres que formaven part de la festa en el mateix moment de la celebració –versos llançats des dels carros triomfals o exposats en públic, en escenografies efímeres, i sermons–; i, encara, per una tercera banda, hi hagué els textos que narraven les festes, ja en temps passat, i que sovint seran l'espai on es recolliran els materials escrits esmentats suara. I aquests darrers, malgrat que són redactats en castellà, també esdevenen una font inestimable per a conèixer l'ús de la nostra llengua en aquelles demostracions públiques de caràcter festívol i, en especial, quan

es tracta de la poesia, que és l'objecte d'estudi principal d'aquest treball i que va ser, sense dubte, el gènere predilecte d'aquell segle. En especial, perquè era un instrument idoni per a transmetre la ideologia dominant a àmplies capes de la població, com es pot veure en el recent estudi de López Quiles (2016), i com ja ens constava d'altres aportacions anteriors.

Tenint en compte el que acabem de dir, el nostre propòsit, ací, és portar a cap una recerca per tal de localitzar els textos en valencià que ens han pervingut, relacionats amb aquella efemèride, estudiar-los en el seu context i, finalment, oferir-ne l'edició, per tal de donar-los a conèixer. En especial, ens ha interessat construir un canemàs panoràmic on encabir aquells productes poètics que varen funcionar en la nostra llengua en un moment concret de la nostra història, i que van ser allò que es denomina «poesia de circumstàncies», però que no per això ha de ser menystinguda i oblidada, de cara a elaborar la història de la nostra literatura. No són –i ho sabem– els millors versos del món; però és cert que agradaren, habitualment, a aquells que els varen llegir o escoltar, en un moment i un espai molt concrets: les festes vicentines del 1755.

Unes celebracions que foren de les més fèrtils, des del punt de vista dels papers redactats *a posteriori*; però, també, foren igualment interessants pel que respecta als textos que ens han arribat i que tingueren un ús concret en aquell precís instant: i molt especialment els textos recollits pel pare Tomàs Serrano i per fra Vicent Tarifa, els quals hem transcrit i els donem en aquest treball nostre, juntament amb altres que ens han pervingut per altres vies.

Per tant, si en el capítol 1 del present estudi hem donat una ullada al record del sant des de la seua canonització, especialment en els centenaris de 1555 i 1655, en el capítol 2 hem volgut acostar-nos ja de ple al tercer centenari, el del 1755, des dels testimonis més importants que ens han arribat, per a estudiar la producció literària en la nostra llengua i, en especial, la poesia. Per això, ens hem detingut a fer una anàlisi de les obres de Serrano (2.1) i de Tarifa (2.2), sense oblidar altres escrits menors (2.3) i hem incorporat a l'estudi un altre producte literari del moment: el sermó de fra Lluís Mas (2.4). Després, i

a tall d'exemple, hem volgut reflexionar sobre un autor concret i la seua obra: Joan Collado, que ocupa específicament el capítol 3. I això en tant que pot resultar il·lustratiu de la mena de poetes que circulaven pels salons i les sagristies valencianes, en aquells moments. Tot seguit, després d'un apartat amb les conclusions (4), ens calia donar als interessats la lectura dels textos vicentins en valencià que hem localitzat, oferint-los en una transcripció acurada i amb anotació, per a fer-los més entenedors (5). Finalment, en un apèndix, hem volgut recollir un parell d'escrits que ens ha semblat que podien completar el nostre treball i aportar més dades als lectors.

Ara, no voldria acabar aquesta introducció sense agrair a aquells que han fet possible aquest llibre: en especial, a José Manuel Carrillo i a Pedro Castilla, que han escoltat les meues cabòries sobre el projecte i han hagut de patir el seu desenvolupament en primera persona. Alfonso Esponera, Francesc Granell Sales, Antoni Ferrando i Rafael Roca m'han fet arribar informació i dades que m'han resultat de gran ajuda. També vull deixar constància del meu agraïment a Josep Enric Estrela, que ha procurat per veure'l acabat del tot, amb la seua amistat, però més encara pel seu treball seriós, al si de la Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació. També a Vicent Palàcios, amic i *inductor* en certa manera d'una aventura com aquesta que arriba ara a bon port. I, per últim, a Vicent Flor, director de la Institució Alfons el Magnànim - Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, de la Diputació de València, i a Rafael Alcón Traver, president de la Fundació Bancaixa, que han volgut patrocinar aquest estudi i la seua edició, col·laborant així a la difusió d'una part ben poc coneguda de la història literària dels valencians.

1. Els centenaris de la canonització de sant Vicent Ferrer

Si fem una ullada a les celebracions de la canonització de sant Vicent Ferrer i a les festes que cada cent anys se celebraren després, veurem com, entre altres coses, per als valencians dels segles XVI, XVII i XVIII, la figura del predicador va anar lligada de manera molt precisa a la llengua. Per això, la festivació de l'arribada als altars de Vicent Ferrer, sempre s'ha vist ornamentada amb l'ús del valencià. En uns moments amb més profusió, i en altres, amb menys; però podríem afirmar que la presència del dominic va ser suficient per a propiciar sempre l'ús de la llengua en què suposadament va predicar arreu del món. I això, des de l'endemà mateix de la canonització –i fins als nostres dies–. Els escrits que narren les seues festes, així ho testimonien, i la recuperació d'aquells textos ens aprofita per a col·laborar a bastir la història de la nostra llengua i de la nostra cultura lligada al record d'un personatge de tant de relleu com fou sant Vicent (Escartí 1997, 2007 i 2008).

Així doncs, quan el 1455 es produí la notícia de la santificació d'un home tan popular com mestre Vicent Ferrer, aquesta fou celebrada amb alegria a tots els llocs on coneixien la figura del frare valencià; però, com era d'esperar, es va festejar especialment a la ciutat de Vannes –la bretona Gwened–, on va morir, el 1419, i on descansava el seu cos. I allà el rebombori degué ser tan gran que les notícies, des de la capital de la Bretanya, arribaren a ser conegudes a València, com ho demostra el testimoni del dietarista coetani Melcior Miralles:

En lo dit dia, canonizant, foren fets molts miracles. Lo seu cos e àbit e capa fonch trobat axí net e sancer com lo dia que fonch soterrat, e fent lo hofici e solemnitat de la missa, tenint lo cors devant l'altar, li foren mes[os] dos hòmens morts davall la capa e, ans que la missa fos acabada, foren resucitats e tornats de mort a vida, e açò present tota la multitut de les gents. E hun parent del duch, qui hera lebrós, decontinent que hac tocat lo cors del sant gloriós fonch sanat e guarit, e hun orp *a natura* cobrà la vista, e molts altres miracles que foren

fets per lo sant beneyt aquel dia de la sua canonizació, que fon cosa de gran admiració (Miralles 2011: 160).

Només uns mesos després, la ciutat de València, en una crida pública, convocava la població, el 30 de gener de 1456, a celebrar aquella novetat que era motiu d'alegria entre els valencians, perquè

de la qual canonització s'és feta en Roma, en Nàpols e per tota Ytàlia grandíssima festa, e, de les parts deçà, en la ciutat de Barchinona e en tota Cathalunya; e com sia molt major rahó ésser-ne feta festa e solemnitat en aquesta ciutat de la qual és fill natural lo dit mestre Vicent Ferrer, e de tanta gràcia que nostre senyor Déu nos ha fet que hun tal fill de la dita ciutat sia canonitzat e haüd per sanct en la glòria del paradís, lo qual incessantment pregarà e haurà per recomanada la dita ciutat.⁴

En efecte, els valencians no podien deixar sense celebrar aquella canonització, quan ja hi arribaven notícies de festes a terres italianes i d'altres llocs de la Corona d'Aragó. La fama de mestre Ferrer, ja sant, anava escampant-se arreu d'Europa, com posava en relleu Antoni Ferrando (2013: 61-66). Per això, a València, determinaren que l'endemà, diumenge, s'havia de celebrar

solemne e devota processó general, la qual, partint de la dita seu, eixirà per la porta de la Plaça de la Fruyta e, cantant hymnes e devots càntichs, yrà per la Carniceria Nova, per la casa de la Confraria de la Verge Maria, per lo carrer del Fossar de Benimaclet e, dreta via, irà al monestir del Preycadors e d'aquí, donada laor e glòria a nostre senyor Déu e ala sua beneÿta Mare, de tant beneffici, se'n tornarà per lo carrer de la Mar, per lo carrer Nou, per la Draperia del Lli, per lo Campanar Nou e entrarà en la dita seu per lo portal dels Apòstols, en la qual, per la dita rahó, serà fet molt solempne offici e sermó.⁵

Aquell mateix mes de febrer arribà la capa del sant a València, la ciutat «mare» de Vicent i que malauradament es veia privada de

4 Arxiu Municipal de València, *Manual de Consells*, A-35, f. 78 r. (Agraesc aquesta referència al mestre i amic inoblidable, Francesc Roca Traver). Les disposicions de la ciutat es poden veure a Carreres Zacarés (1935, II: 598).

5 Arxiu Municipal de València, *Manual de Consells*, A-35, f. 78 r.

les despulles del seu cos. I segons el dietarista i beneficiat de la seu, el ja esmentat Melcior Miralles, els valencians

feren professó per sent Vicent Ferrer de la seu al monestir de Preýcadós, e portaren-hy la sua capa. Lo qual fon canonizat lo deia de sent Pere e sent Pau en Roma, per papa Carysti. E aquel dia caygué hun fadrí qui dien Vicent del campanar de Preýcadós e no-s féu nengun mal (Miralles 2011: 234).

Aquestes foren, ben segurament, les primeres festivitats públiques que els valencians celebraren en honor del seu fill famós arreu –com demostra la seua aparició en obres historiogràfiques europees (Ferrando 2013: 67-86), entre altres escrits més específics– i que havia arribat a jugar un paper tan decisiu en la història de la Corona d’Aragó, com a persona implicada en els afers de la resolució del cisma d’Occident, i com a veu destacadíssima en el Compromís de Casp que havia portat els Trastàmara al tron aragonés, on encara es mantenien (Gimeno 2014). Per això, en aquella processó primera, els regidors urbans tingueren cura de tot, i fins i tot determinaren explícitament la volta que s’havia de fer per la ciutat i també establiren que els assistents anassen «cantant hymnes e devots càntichs», com ja hem vist.

La capital *de facto* de la Corona d’Aragó, en aquell temps, com és ben sabut, era Nàpols, on residia el Magnànim des de l’annexió d’aquell regne a les seues possessions. Per això, com bé ha sintetitzat Ferrando:

No foren menys lluïdes les festes celebrades a Nàpols arran de la canonització de fra Vicent Ferrer. Quan hi arribà la notícia, el rei va ordenar fer una solemne processó per la ciutat de Nàpols. A instàncies de Calixt III i de Marcial Auribelli, Pietro Ranzano redactava la primera biografia (1455-1456). I Ferrante, ja convertit en rei de Nàpols, edificava a San Pietro Martire, de Nàpols, una capella dedicada al sant i encarregava a Colantonio (1460) un altar d’onze taules dedicat a sant Vicent, que il·lustren escenes de la vida del nou sant preses de Ranzano (Ferrando 2013: 65).

València, però, era el lloc natural on el record del sant estava destinat a perpetuar-se amb més força. I els valencians, cada any, des d'aquell moment, recordarien amb festes lluïdes el seu sant –i veí en un altre temps–, que després, el 1461, esdevingué patró de la mateixa ciutat i, unes dècades més tard, el 1494, del regne de València sencer.⁶

Però si a través dels documents municipals i dels textos com el de Melcior Miralles podem fer-nos una idea de les notícies que arribaren a València sobre la mort de Ferrer, a la llunyana ciutat de Vannes, o tenim unes pinzellades sobre les primeres festes celebrades en honor del sant, prompte, tanmateix, començaren a circular les primeres hagiografies seues. Pel que sembla, les més antigues són d'origen italià i degueren confeccionar-se poc després de la canonització de mestre Ferrer. Així, hi destaca, per la seua qualitat literària, «ja tocada d'un cert esperit humanista» –en paraules de Ferrando (2013: 80)– el *Carmen in laudem Sancti Vincentii Ferrerii*, de Pietro Ranzano, de gust clarament renaixentista i farcit de referències de la mitologia clàssica que, d'altra banda, a casa nostra, també posava de moda Joan Roís de Corella a finals del mateix segle xv en què escrivia Ranzano. El seu poema fa al·lusió a certs elements iconogràfics amb què es representà des d'aquell moment el sant a terres italianes, referits a la seua activitat missionera, la seua predicació sobre el judici final o el do de llengües, representat amb una flameta sobre el cap, i tot indicant, en traducció oferida per Antoni Ferrando, que «amb la llengua que et donà la teua València materna vas explicar les doctrines de Déu, que no van resultar estranyes a ningú, sinó familiars a tots els nascuts en diferents regions de la terra».⁷

Mentre aquelles primeres biografies del sant es construïen a Itàlia, a València –i en altres parts de la Corona d'Aragó– comptem amb testimonis primerencs que fan referència al nostre personatge, com les de Jaume Roig, Pero Martines o el mateix Martorell, que

6 Sobre la cronologia de la declaració de sant Vicent com a patró dels valencians, vegeu Ballester-Olmos (2005).

7 El text es troba editat a Fagès (1905: V-VII) i l'ha reproduït, modernament, Ferrando (2013: 80-84).

sembla que es va inspirar en ell quan va introduir un frare mercenari de nom Joan Ferrer, valencià, a la seua novella. De tots ells en va fer collecció i comentari ja Antoni Ferrando, i també d'alguns altres textos que se'n feren ressò a Castella, Itàlia o França, tant en l'àmbit de la historiografia com en el de la literatura (Ferrando 1997: 168-185; 2013: 67-86). Destacaríem, si de cas, l'allusió que se'n fa, a l'anònima i breu *Crònica de Ferran d'Antequera*, redactada entre 1418 i 1424, on se'n recolliria bé la visió que tindrien molts que l'havien tractat. Així, en esmentar el nostre dominicà, afegeix que era «molt fundat mestre en theologia, tengut en reputació de sant, segons sa vida» (Escartí 1993: 29-46).

Però més enllà d'aquelles referències, segurament una de les primeres versions de la biografia de sant Vicent que degué difondre's de manera destacable és la que, possiblement entre 1490 i 1496, es publicava al *Flos sanctorum romançat*, en un incunable del qual no coneixem ni l'impressor ni el lloc on es va estampar, però que podem suposar que, encara que s'ha especulat sobre la hipòtesi que fos a Barcelona (Ferrando 1993: 162), sembla que va ser a València on va ser editada, justament per la inclusió de la vida de Ferrer (Càmara 2009). Jordi Costilla, el 1514 (Ribelles 1915, I: 65-69), reeditava, per la seua banda, a València, aquella breu biografia de sant Vicent dins el *Flos sanctorum novament stampat, corregit y ben examinat per lo reverent mossén Cathalunya, afegides certes vides que fins ací no eren*. El text, no massa conegut, el donem ací, i cal destacar que conté bona part dels tòpics que trobarem en la plasmació de la imatge del sant valencià:

De sent Vicent Ferrer. Lo gloriós confessor sent Vicent, en lo món per vida e doctrina resplandix e clareja. En l'any de nostre Senyor mil CCCC e més [naixqué] e passà d'aquesta vida en l'any MCCCCXVIII[I]. E après fon canonitzat e scrit en lo cathàlogo dels sançts per papa Calixto III en l'any mil CCCCLV.

Fon aquest sanct Vicent nat en la insigne ciutat de València, del linatge antich e noble dels Ferrers, de pare e mare cathòlics engendrat. Foren son pare e sa mare persones devotes e de virtuts enoblides e decorades. Fon son pare notari públich, lo qual procreà de sa muller tres fills. Lo primer havia nom Pere. Lo segon, Bonifaci, home molt fundat en leys, qui après de ésser-li morta la